

Corry Tendeloo

Corry Tendeloo: **BEVRIJD**STER van de huisvrouw

Feministen onder leiding van Madeleijn van den Nieuwenhuizen ijveren voor een standbeeld van Corry Tendeloo. Dankzij de motie die haar naam draagt, worden gehuwde vrouwen in overheidsdienst vanaf 1956 niet langer automatisch ontslagen. Maar nee, Tendeloo heeft niet de handelingsonbekwaamheid afgeschaft. Hoogste tijd voor een portret.

DOOR ALIES PEGTEL

Onder rechtse partijen is het gewoonte om in te spelen op gevoelens van nostalgie naar de jaren vijftig. Toen Nederland 'nog gewoon' Nederland was - je hoort het Geert Wilders en Thierry Baudet zeggen. Maar voor vrouwen is er geen enkele reden om terug te verlangen naar die tijd. Corry Tendeloo, die op 59-jarige leeftijd overleed in 1956, zou zich vermoedelijk omdraaien in haar graf alleen al bij de gedachte. Zij was advocate, en wist als geen ander hoezeer vrouwen tot midden jaren vijftig werden gediscrimineerd en hoe ze daaronder gebukt gingen. Ook vanwege haar eigen ervaringen in haar jeugd wist ze hoe lastig vrouwen het konden hebben.

Nancy Sophia Cornélie Tendeloo werd geboren op 3 september 1897 in Sumatra, en had twee ouders die zelf ook in Nederlands-Indië waren geboren. Op haar vijfde stierf haar vader, een hoge bestuursambtenaar, aan tyfus. Haar moeder Jeanne Cornélie Tendeloo-Stamm'ler stond er plots alleen voor. Er zat niet anders op voor de 34-jarige weduwe dan om met Corry, en haar broertje en zusje te verhuizen naar het verre Holland. Ze was er nog nooit geweest, maar het was het beste voor haar kinderen, omdat de broer van haar overleden man in Leiden hun voogd was.

En zo groeide Corry 'Poppy' op met een moeder die werd verteerd door heimwee naar het bevoorrechte leven dat ze in de Tropen had achtergelaten. Ze deed er alles aan om in Nederland haar levensstijl voort te zetten. Maar haar weduwepensioen was niet waardevast en tijdens de Eerste Wereldoorlog raakte ze in de financiële problemen. Zo kwam Jeanne Tendeloo ertoe om bij te verdienen; ze ging staatsloten verkopen vanuit huis. Alles beter dan dat ze af moest zien van haar inwonende dienstmeisje en deftig opgedekte eettafel.

Corry kreeg dus al jong mee hoe kwetsbaar vrouwen waren. Zonder opleiding hadden ze amper middelen van bestaan als hun man iets overkwam. Van haar conservatieve oom, een hoogleraar ziektekunde, mocht ze naar de meisje-hbs. Maar zelf wilde ze liever naar het gymnasium. Na hevig aandringen bij oom Philip en veel 'familieproblemen' ging ze toch. Jaren later in 1935 betoogde ze in de *Groene Amsterdammer* dat onderwijs ontzettend belangrijk is voor vrouwen. 'Het kan niet genoeg gezegd worden dat geen enkel soort onderricht, geen enkele opleiding voor het meisje weggegooid geld zou zijn.'

Onderwerpingsverdrag

Na het gymnasium studeerde ze twee jaar Engels. Ze haalde haar MO-akte en werd lerares Engels aan een mulo. Een gepaste baan voor een keurige dame, maar haar ambities reikten verder. Ze schreef zich wederom in aan de universiteit van Utrecht en ging vanaf 1919 rechten studeren. Ze betaalde haar studie zelf met haar onderwijzersbaan. Terwijl de geneeskunde studie van haar broer Han vanzelfsprekend wel werd betaald door de familie.

Zelf trouwde Tendeloo nooit. Ze heeft nooit aangeven waarom niet. Kwam ze nooit de juiste tegen? Het is overigens heel goed denkbaar dat ze er net als andere geëmancipeerde vrouwen bewust voor koos om niet te huwen. Als single vrouw kon ze in ieder geval ongehinderd door een veeleisende echtgenoot of kinderen, haar leven lang blijven doorwerken.

En werken deed ze graag en veel. Na haar studie rechten, opende ze op haar dertigste in 1927 een advocatenpraktijk aan de Amsterdamse Herengracht. Ze was pas de vierde of vijfde vrouw die een eigen advocatenkantoor begon. Tendeloo was gespecialiseerd in echtscheidingszaken en zo kreeg ze een scherpe kijk op 'de wanverhouding' in het huwelijk, zoals zij het uitdrukte. Dit verhoogde haar feministisch bewustzijn, want wat ze zag, stemde haar niet vrolijk. Een getrouwde vrouw was destijds volgens het geldende burgerlijk wetboek van 1813 gelijkgesteld aan een 'onmondige' of 'geesteszieke'.

Met haar jawoord sloot een vrouw feitelijk een onderwerpingsverdrag, want hiermee plaatste ze zichzelf onder het wettelijk gezag van haar echtgenoot, die zij diende te gehoorzamen. De man was het hoofd van de echtvereniging (wettelijk tot 1970) en mocht als enige beschikken over de 'gemeenschap van goederen'. Een

getrouwde vrouw had geen 'eigen wil of goed'. Ze woonde bij haar man in, in een huis dat alleen van hem was en nooit van haar kon zijn. Werken mocht ze alleen met zijn toestemming, maar zodra ze zwanger werd, verloor ze haar baan. Naast handelingsonbekwaam, waren verreweg de meeste gehuwde vrouwen werkeloos. Lang niet altijd uit vrije wil. Maar in het ambtenarenreglement stond tot 1956 dat ambtenaressen automatisch hun ontslag ontvingen als ze trouwen. De gedachte hierachter was dat getrouwde vrouwen al een fulltime bezigheid hadden: als huisvrouw. Zij moest zorgen dat het haar echtgenoot aan niets ontbrak. Koken, poetsen, verstellen, kinderen verzorgen; het onbetaalde huishouden kwam in de plaats van een betaalde baan. Zo creëerde de politiek welbewust een gezins- en moederschapscultus, waarin de vrouw werd opgesloten in huis en financieel afhankelijk was van haar echtgenoot. De man was kostwinner en de hoogte van zijn salaris was afgestemd op het onderhouden van een gezin. Nog zo'n discriminerende regeling: werkende single vrouwen verdienden veel minder dan mannen, ook al verrichtten ze precies hetzelfde werk.

Anti-feministische tijdgeest

Er waren in de wederopbouwjaren maar heel weinig vrouwen die protesteerden tegen de discriminerende wetten en regels van de patriarchale samenleving. Het feminisme kwam en ging in golven, en na iedere hervormingsgolf kwam er een krachtige tegenbeweging die de gezinscultus in ere herstelde. Twee jaar na de invoering van het vrouwenkiesrecht in 1919, had de populaire schrijfster Ina Boudier-Bakker in 1921 haar afkeer geuit van de 'op den spits gedreven emancipatie' van de eerste feministische golf. Slechts een handvol feministen ging tijdens het interbellum in tegen de anti-feministische tijdgeest, onder wie de jonge Tendeloo. Terwijl haar

medestudenten in de *roaring twenties* in hemdsjurken met korte kapsels en sigarettenpijpijjes dansten en plezier maakten, was zij aan serieus aan het werk en verdiepte ze zich in vrouwenrechten.

Op haar 29ste verliet ze haar moeders huis en vertrok naar Amsterdam als advocaat. Ze betrok een appartement op de vijfde etage in 'Het Nieuwe Huis', een roodbakstenen nieuwbouwcomplex aan het Roelof Hartplein. Het was een moderne serviceflat voor vermogende vrijgezelle vrouwen. Geen wonder dat Tendeloo het liefkozend 'mijn heerlijke flatje' noemde; kamermeisjes maakten schoon en deden de was, maaltijden werden bezorgd of konden genuttigd worden in het restaurant.

Ze was een workaholic, en had zo haar handen vrij voor haar vele bezigheden. Het besef dat vrouwen juridisch uiterst zwak stonden in rechtszaken, deed haar besluiten

Met haar huwelijkse jawoord sloot een vrouw een onderwerpingsverdrag, want hiermee plaatste ze zichzelf onder het wettelijk gezag van haar echtgenoot, die zij diende te gehoorzamen.

om zich ook naast de advocatuur te gaan inspannen om de rechtspositie van de vrouw te verbeteren, want nu was de gehuwde vrouw volgen haar 'een slavin'. Echtscheiding werd op zeer beperkte grond toegestaan en echtparen moesten aantonen dat hun huwelijksleven onhoudbaar was. Scheidingsverzoeken stonden boordevol scheldwoorden die echtlieden elkaar toeslingerden, mishandelingen en overspel werden breed uitgemeten. Over haar kinderen hadden vrouwen weinig te zeggen,

want alleen de vaderlijke macht telde. Een man kon een 'onwillige' vrouw gemakkelijk chanteren en dreigen dat hij haar kinderen bij haar weg zou nemen als zij niet deed wat hij verlangde.

'Schandalige huwelijkswetgeving'

Een paar jaar na de start van haar advocatenpraktijk sloot Tendeloo zich aan bij verschillende vrouwenorganisaties. Als vanzelf belandde ze in bestuursfuncties, en ontmoette ook feministen van het eerste uur. Diep onder de indruk was ze van het 23-jaar oudere Kamerlid Betsy Bakker-Nort - een pupil van Aletta Jacobs. Bakker-Nort was in

Corry hing een spandoek op in de Kalverstraat: 'Waardeert vrouwenarbeid'

1914 gepromoveerd op de rechtspositie van gehuwde vrouwen en had zeven jaar later in haar maidenspeech in de Kamer geageerd tegen de 'schandalige' huwelijkswetgeving. De liberale Tendeloo sloot zich aan bij dezelfde politieke partij: de Vrijzinnige Democratische Bond (VDB). Ze zou Bakker-Nort later nadrukkelijk eren als haar 'voorgangster' die de geesten had 'wakker gemaakt' voor opheffing van de handelingsonbekwaamheid. In de crisisjaren dertig maakte ze zich overigens drukker om de kwetsbare positie van vrouwen op de arbeidsmarkt dan om opheffing van de handelingsonbekwaamheid. Bron van woede onder feministen waren de talloze regeringspogingen om vrouwelijke werknemers zoveel mogelijk te vervangen door mannen. In 1934 nam de Tweede Kamer de wet aan om gehuwde onderwijzeressen te ontslaan. De katholieke minister Carl Romme wilde in 1937 zelfs alle gehuwde vrouwen het werken verbieden. Zijn conceptwet - die indien aangenomen, uniek zou zijn geweest in de wereld - was symboolpolitiek. Een verwaarloosbare 2 procent van de gehuwde vrouwen werkte in de jaren dertig in dienst van derden.

Tendeloo vond het een 'aantasting van de persoonlijke vrijheid' dat de overheid zich bemoeide met de individuele keuze van een vrouw. Ze leidde in die jaren de protesterende jonge feministen, die een spandoek ophingen in de Amsterdamse Kalverstraat: 'Waardeert vrouwenarbeid'. Met de eerste gepromoveerde vrouwelijke econoom **Willemijn Posthumus-van der Goot**, - een van de grondleggers van het huidige kennisinstituut Atria - bespeelde ze de pers. Ze regelde een vrouwenpagina in de *Groene Amsterdammer* en bij de Avro een radioprogramma 'Korte gesprekken van vrouw tot vrouw'.

Politica tegen wil en dank

In 1938 belandde Tendeloo op haar 41ste in de Amsterdamse gemeenteraad. Haar inspanningen voor de vrouwenbeweging waren opgefallen in haar partij de VDB, die haar had gevraagd om zich verkiesbaar te stellen. Ze vertelde nadien aan de *Haagse Post* dat ze nooit bewust voor de politiek had gekozen. Buiten haar wil was ze erin gerold, zei ze. 'Het was blijkbaar mijn lot.' Ze sprak zelfs over 'het noodlot', maar dit lijkt valse bescheidenheid omdat het voor vrouwen niet normaal was om ambitie te tonen. Ze was geknipt voor de politiek, had grondige dossierkennis, een goed strategisch inzicht en was niet bang om het woord te voeren.

Tendeloo stond bekend als een zakelijke vrouw, maar zij had zeker ook een empathische kant. Als enige Amsterdams raadslid stuurde zij haar joodse gemeenteraadsleden een blijk van medeleven nadat deze in november 1940 door de Duitse bezetters uit de gemeenteraad waren verwijderd.

Na de bevrijding nam zij voor de VDB, en later voor de PvdA - de fusiepartij waarin de VDB met de SDAP opging - zitting in het Noodparlement. Dit parlement moest de democratie tot de eerste verkiezingen in 1946 bewaken. Met Hilda Verwey-Jonker was ze de enige vrouw tussen twintig heren die het beginselprogramma van de kersverse PvdA opstelden. Tendeloo zorgde er persoonlijk voor dat er een paragraaf over vrouwen werd opgenomen; de partijheren waren dat vergeten.

De PvdA was een echt machobolwerk, waarin ook de vrouwen werden aangesproken als 'Waarde makkers'. De autonome Tendeloo die als oud-liberaal van de VDB ietwat hooghartig stond tegenover de socialisten van de oude SDAP, was geen partijdier. Haar achterban waren kiezers uit de vrouwenbeweging, geen PvdA-aanhangers.

Wapenfeiten

Met Jeanne Fortanier-de Wit, freule Wttewaall van Stoetwegen was de enige vrouw die in 1946 in de Kamer kwam. Tendeloo was de enige vrouw in de 29 koppen tellende PvdA-fractie. En ook de enige uitgesproken feminist. Het was op het Binnenhof voor haar onmogelijk om niet op te vallen.

Zelden gaf ze uiting aan persoonlijke emoties, want zoals haar partijgenote Verwey-Jonker opmerkte, waren

mannen 'zeer bang' voor vrouwelijke emotionaliteit en werden ze daarom ook gretig gediskwalificeerd. Eén keer brak ze toch bijna. In 1947 diende ze een motie in om een moeder ook zeggenschap te geven over haar eigen kinderen. De confessionelen beten haar toe: 'U maakt het huwelijk kapot.' Regel werd dat de ouderlijke macht door beide ouders werd gedeeld, maar zodra het erop aankwam, bij verschil van inzicht, had de vader toch altijd gelijk. Tendeloo kon haar teleurstelling amper onderdrukken. Haar PvdA-fractiegenoot Koos Vorrink rekende haar daar genadeloos op af: 'Moet je Corry Tendeloo nu zien zitten in de zaal, ze huilt bijna.' Ondanks de vrouwvijandige sfeer bleef Tendeloo scherp op de vrouwenzaak. Ze werd in de media gekarakteriseerd

als 'militant', maar ze wist heel wat te bereiken. Dankzij haar inspanningen kreeg een deel van de vrouwen in de kolonie Suriname in 1948 ook kiesrecht. Zij diende een voorstel in om het woord 'mannelijk' uit de Staatsregeling van Suriname te schrappen. En het was ook aan haar te danken dat het ambt van burgemeester, notaris en de rechtelijke macht in 1947 toegankelijk werd voor 'het zwakke geslacht', zoals de NRC destijds vrouwen noemde. Met haar VVD-collega Jeanne Fortanier-de Wit diende ze in 1955 een motie in om mannen en vrouwen gelijk te belonen. Een arbeidster kreeg 60 procent van het loon van haar mannelijke collega, je reinste discriminatie. Ze wezen op het Internationale verdrag gelijke beloning, dat in 1951 was gesloten. De motie werd aangenomen,

De eerste gepromoveerde vrouwelijk econoom Willemijn Posthumus-van der Goot, één van de oprichtsters van kennisinstituut Atria. Ze was in de jaren dertig medestrijdster van Corry Tendeloo.

Dankzij haar inspanningen kreeg een deel van de vrouwen in de kolonie Suriname in 1948 ook kiesrecht.

maar de equal pay werd niet geregeld. Het kabinet legde de motie gewoonweg naast zich neer. Pas in 1975 kwam de Wet Gelijke Beloning tot stand, maar wel onder grote druk van de Europese Commissie die had bedreigd Nederland voor het hof van Justitie te slepen.

Standbeeld

Tendeloo was de vijftig al ver gepasseerd, en had er al jaren van onvermoeibare politieke strijd opzitten, toen ze in 1955 haar beroemde motie-Tendeloo indiende tegen de discriminatie van vrouwelijke werknemers. In haar pleidooi in de Kamer betoogde ze dat de regering een 'klapstoeltjes-strategie' hanteerde: gehuwde vrouwen werden in dienst genomen wanneer men ze nodig had, en ze werden ontslagen wanneer men ambtenaren kwijt wilde. Ze benadrukte dat in geen enkel ander Europees land 'beperkende bepalingen gelden voor de arbeid van de gehuwde vrouw'. Haar verhaal mondde uit in een motie met de tekst: 'Het ligt niet op de weg van de staat de arbeid van de gehuwde vrouw te verbieden.' De kwestie stelde de parlementaire verhoudingen op scherp, de confessionelen voelden er niets voor. Maar uiteindelijk werd de motie-Tendeloo nipt aangenomen met 46 stemmen voor en 44 tegen.

Het is pas sinds kort dat Tendeloo uit de vergetelheid is gehaald, mede dankzij **Madeleijn van den Nieuwenhuizen**, van het kritische Instagram-account *Zeikhschrift* met 84 duizend volgers. In een tijd waarin witte mannen van hun sokkels worden getrokken, startte zij juist een petitie om een standbeeld voor

Madeleijn van den Nieuwenhuizen, van het feministische Instagram-account *Zeikhschrift*. Zij pleit voor een standbeeld van Corry Tendeloo.

Tendeloo op te richten. Ook is ze een oral-historieproject gestart over de handelingsonbekwaamheid. Misschien is Van den Nieuwenhuizens bekommernis een van de redenen waarom de afschaffing van de handelingsonbekwaamheid tegenwoordig ook op het conto van Tendeloo wordt geschreven. Maar dit is ten onrechte. Hoewel de twee vrouwvriendelijke regelingen vlak na elkaar werden opgeheven, staan ze los van elkaar.

Om het werkverbod van vrouwen in overheidsdienst op te heffen, zoals Tendeloo met haar motie in 1955 bedong, kon er worden volstaan met het schrappen van een bepaling in het ambtenarenreglement.

Maar voor de opheffing van de handelingsonbekwaamheid kwam er meer bij kijken. Er moest nieuwe wetgeving komen, die de toenmalige PvdA-minister van justitie Julius van Oven niet alleen schreef, maar binnen een paar weken bekwaam door beide Kamers loodste. Hij stelde in zijn wetsontwerp voor dat de man niet langer het hoofd zou zijn van de echtvereniging, de vrouw handelingsbekwaam was, en dat man en vrouw gelijke rechten en plichten hadden ten aanzien van het gemeenschappelijke vermogen. Tendeloo had er weliswaar zeer geestdriftig voor gestreden maar haar partijgenoot Van Oven, komt de eer toe dat hij met de naar hem genoemde Lex-Van Oven de Nederlandse vrouwen bevrijdde uit de archaïsche huwelijkswetgeving van 1813. Het wordt wel eens vergeten, maar er waren ook mannelijke feministen. De links-liberale rechtshistoricus Van Oven, was een van hen.

Kroon op haar werk

Niettemin heeft Corry Tendeloo haar krachten nog moeite gespaard om tot haar laatst snik te ijveren voor afschaffing van de handelingsonbekwaamheid. Tot 1952 had ze naast haar Kamerwerk haar advocatenpraktijk aangehouden, want het Kamerlidmaatschap was destijds geen fulltime baan. Maar

toen openbaarde zich kanker, en kreeg ze, zoals ze het verhaal naar buiten toe bracht, 'een flinke breakdown'. Tendeloo stopte met de advocatuur en verhuisde naar een 'half villaatje' in Wassenaar omdat het reizen naar Den Haag haar te veel werd. Ze deelde haar huis met haar poezen, deed aan tuinieren, - weliswaar met behulp van een tuinman - en aan handwerken. Ze had een huishoudster, maar die at gewoon met haar mee aan tafel, zeer ongebruikelijk in haar kringen.

Op 27 april 1956 hield ze haar allerlaatste betoog in de Tweede Kamer over haar bezwaren tegen de handelingsonbekwame vrouwen. Op 2 mei werd het wetsontwerp van Van Oven tot opheffing van de handelingsonbekwaamheid aangenomen. Op 3 mei ging zij het ziekenhuis in. Ze had een belangrijke operatie uitgesteld om toch deel te kunnen nemen aan de Kamerdebatten.

Een paar maanden nadat de handelingsonbekwaamheid was afgeschaft, overleed ze op 18 oktober 1956. Onder groot eerbetoon werd ze begraven in Bilthoven. De wet op de afschaffing van de handelingsonbekwaamheid betekende voor haar 'de kroon op een streven dat haar sinds haar eerste activiteit als jong advocate had bezielde,' schreef het *Vrije Volk*, de grootste krant van het land, in een In memoriam. ○

standbeeldvoorcorrytendeloo.petities.nl

